

מחסומים: אזורי־ספר בגיאוגרפיה האתית של א"ב יהושע

אבידב ליפסקר

התוכניות האיטנרריות (ספרות המסעות = itinerary) שרוקם יהושע לגיבוריו נהפכו זה־כבר לשיח של ציפיות והבטחות בינו לבין קוראיו; כחווה כתיבה בין הקהילה שהוא כותב אליה לבינו, כטקס שמתחדש בכל ערב שבו ממתין ילד במיטתו לקריאת סיפור. לעיתים קרובות זה סיפור החוזר על עצמו מדי ערב, אבל באוזנו של המקשיב הוא מתחדש מעצם המעשה הטקסי של ההקראה. בשמירה על כלליו הריטואליים של הטקס, חוזר הסיפור ו"מפתיע" בכל פעם מחדש. הכללים הריטואליים של טקס ההקראה מציעים למאזין שבמיטה מקום בטוח ורשות משגיחה שתפיג את פחדיו באותו טקס מעבר מערות חמימה ומנומנמת אל הצלילה לחושך ולשינה. עם היותה טקס־המעבר מערות לשינה, ההקראה היא קריאה ליציאה למקום טקסטואלי; למחוזות שלו, לגיאוגרפיה שלו, בטקס שכלליו נשמרים באמצעות ההתמסרות לעונג שהוא מציע, טקס שכלליו, שעוצבו מן ההיכרות החוזרת עם הטקסטים המוקראים, הם הסימנים המוסכמים של מפת־המסע הזה.

בהקשר אחר של קריאה "רגילה", כזו שאנחנו מתנסים בה עם עצמנו, מכין כל קורא את כללי פולחן־ההקראה שלו לעצמו בהשפעת הבריתות שכבר כרת עם הסופר המוכר שלו. אף זה טקס־מעבר: יציאה מקהות חושים מוארת ומנומנמת של זמן יומימי אל המקום האפל שהטקסט רוצה "להעיר" אותנו אליו, אל איזו גיאוגרפיה רדומה שהאטלס שלה, כלומר צורת הפיענוח של המפות שבו, בנויה על סימנים מוסכמים בחווה הקריאה הזו שבין הכותב והקורא. האיטנרריה של יהושע: במסע הערב ליתיר, בטיול בן שלושה ימים עם ילד בירושלים, בחיפוש אחר מאהב נעדר, בין שלוש ערים – חיפה, ירושלים ותל־אביב – מחלק אחד של משפחה לחלק אחר שלה במסעה לגירושים מאוחרים, למושב של יוצאי הודו בגליל, להודו עצמה, לצפון־אפריקה ולאירופה של ימי־הביניים – האיטנרריה הזאת היא האטלס המפורט ביותר שייצר סופר עברי לספרות העברית, למעט אולי עגנון. כאטלס ספרותי, הוא מכיל סימנים מוסכמים של גיאוגרפיה מסוימת מאוד. אני קורא לה: 'גיאוגרפיה של הרבה מאוד ארצות – ומעט מאוד שמים'.

לשם השוואה, ורק לשמה של השוואה זו, ניזכר באטלס הספרותי המכונן שלנו: האטלס המקראי, 'הקטלוג של האטלסים כולם': ראשיתו בגזרה אלוהית של הגליה מעדן אל האדמה, של מסעות משפחתיים ושבטיים מארם נהריים לכנען ובחזרה, נודדים בעיתות רעב לארץ גושן שבמצרים ושוב לכנען – וגם לארצות הקופים והתוכיים של מלכת שֶׁבָא ואהובה שלמה. זו

קרטוגרפיה שבקצה האיטינררי האחד שלה ממוקמות ארצות עדן – חווילת־הזהב של 'ארץ לעולם לא', ובקצה האחר ארץ נוד שהטופוגרפיה שלה חמורה ונזירית: טופוגרפיה של אוהל, של באר, של עץ ושל מדבר. האטלס הזה מְמַפֵּה את מסע ארבעים השנה של שבט שיוצא מארץ שאליה לא ישוב לעולם, אל ארץ שאליה לעולם לא יגיע. מסע שכולו במדבר – של 'אין ארץ' – אבל זו איטינרריה שכולה שמים: שמעניקים מן וּשְׁלוֹ, שמצביעים לכיוון של נתיבי ההליכה בעמוד ענן ובעמוד אש ומשמיעים את קולם המחוקק מפסגתו של הר בוער ועשן. במדבר הזה מנווטים ההולכים את דרכם לא על־פי תוואי הארץ, אלא בהקשבה לקולות מגבוה ובהסתכלות מעלה אל קצה עמודי הענן והאש.

הגיאוגרפיה שייסד יהושע הינה אחרת. זו גיאוגרפיה שבה שכבה אחת של ארץ היא שמיָה של ארץ אחרת. מעין שכבות ארכיאולוגיות, פרוסות של מישורים המונחים זה על גבי זה: ארץ – וּשְׁמִי־ארץ שמעליה. ומעליה: ארץ – וּשְׁמִי־ארץ שמעליה... הסימנים המוסכמים של האטלס הסינכרוני הזה נרשמו באופן המובהק ביותר באנכרוניזמים שבִּמֵר מאני' (למשל המטפורות של אלתרמן בעברית של המאה התשע־עשרה) או במובאות משירת תורה־הזהב של המאה האחת־עשרה ב'מסע אל תום האלף' שנערך בשנת 999 (שיריו של יהודה הלוי).¹

בארצות־הקדם של יהושע, שבהן התגוררו־נדדו משפחות מאני ובן־עטר, כאשר הגיבורים מרימים את פניהם לשמים – הם רואים אותנו.² הם מדברים בשפה שחלקים ממנה המצאנו

1 אברהם ב' יהושע **מר מאני** (תל־אביב, הקיבוץ המאוחד, התש"ן); אברהם ב' יהושע **מסע אל תום האלף** (תל־אביב, הקיבוץ המאוחד, התשנ"ז). ראו רשימה ארוכה של מובאות מן הספרות העברית (אלתרמן, רטוש, עגנון, עוז, גרוסמן, ויזלטיר), כאנכרוניזמים שב**מר מאני**. הרשימה במאמרו של דן מירון "מאחורי כל מחשבה מסתתרת מחשבה נוספת" **בכיוון הנגדי: קובץ מחקרים על מר מאני של א"ב יהושע עמ' 52–53** (ניצה בן דב עורכת, תל־אביב, הקיבוץ המאוחד, התשנ"ה). מירון מביא הצעה משלו לשאלת מקומם הקומפוזיציוני של אנכרוניזמים אלה בהיגד של הסיפור. על האנכרוניזמים במובאה מתוך מחזור הקינות שכתב שמואל הנגיד על מות אחיו ברומן **מסע אל תום האלף** העיר אפרים חזן "שירת ספרד וספרדיות ביצירת א"ב יהושע: בעקבות 'מסע אל תום האלף'" **מסות על תום האלף 84** (זיוה שמיר ואביבה דורון עורכות, הקיבוץ המאוחד, 1999). באותו קובץ מאמרים ימצאו הקוראים אוסף משעשע של אנכרוניזמים הפזורים לאורך הרומן **מסע אל תום האלף** במאמר מאת ידידיה יצחקי "אחדות מתוך ריבוי" **מסות על תום האלף 159–160** (זיוה שמיר ואביבה דורון עורכות, הקיבוץ המאוחד, 1999). על השמות אבולעפיה ובנבנישתי כשמות אנכרוניסטים העיר באותו קובץ מאמרים גם יוסף טובי "סוגיה בת־הזמן במסווה של רומן היסטורי" **מסות על תום האלף 70** (זיוה שמיר ואביבה דורון עורכות, הקיבוץ המאוחד, 1999).

2 ראו ניסוח דומה ("הם בכל זאת אנחנו") במאמרו של עלי יסיף "מסע אל תום האלף" – בימים ההם בזמן הזה" **מסות על תום האלף 61** (זיוה שמיר ואביבה דורון עורכות, הקיבוץ המאוחד, 1999).

אנחנו הרבה אחרי מותם, הם יודעים את שפתנו בטרם למדנו אותה, הם מסמנים את השביל ההיסטורי שאנחנו נלך בו – הם קוראים את דרכם בארצותיהם לפי המפות של ארצותינו. כמו בטקסט המדרשי 'סדר יצירת הולד', הם תינוק השוכב במעי אימו ונר דלוק על ראשו, והוא רואה מסוף העולם ועד סופו – מטפורה שאף היא סימן מוסכם במפות של 'מר מאני'³.

סיפורי המסעות של יהושע מציעים לגיבוריו, ואולי גם לקוראיו, איזו השעיה או ויתור לאותו משך זמן הקריאה, ויתור על היתרונות של בטחה נייחת בחיים עירוניים. זה ויתור על הרווחה שמבטיחה הקהילה למי שעבר ממצב של נוודות למצב של יישוב. המסעות של יהושע משעים את היתרון הזה, כדי להקנות סוג של חירות בשות שבין חיי נוודות לבין חיים בקהילה מיושבת. הוא מעניק לגיבוריו מורטוריום זמני של חובותיהם לציוויליזציה, ללאום או למדינה, אף שהם ממשיכים להשתייך אליה ולפעמים גם פועלים כשליחים מטעמה, כמו ב'שליחותו של הממונה'. הם נוטשים מקום קהילייתי לטובת מרחב של נוודות פרטית או משפחתית, לקטנית ומזדמנת. כמותם בעלי עיסוק שליחותי – 'סוכנים נוסעים', 'שליחי מדינה', 'שגרירים', 'משלחות הצלה' פרטיות או ציבוריות וכיוצא בזה – הם פטורים מנשותיהם, או ממלאכת־יומם, אך בעיקר מקהילת־המוצא שלהם. הם נוודים באינטרנגום ('בין־מלכויות'), שהוא זמן של השעיה. כתיירים־נוודים בין הארצות הם מעוררי קנאה בחירותם, משום שנטלו חופשה מחייהם (לעיתים משום שנכפו לצאת ל'חופשה' כזו, בשל פיטורים – 'תחילת קיץ 1970'; תקופת־אבל – 'מולכו', חופשה בין הסמסטרים באוניברסיטה – 'הכלה המשחררת')⁴ כדי לנצל משאבים מזדמנים במרחב החדש הזה שבין הארצות. הנוודות בין הארצות, שהיא, כאמור, בגיאוגרפיה של ארץ ללא שמים, מנחטת על־ידי הנווד עצמו כצורה מיוחדת של חירות שיהושע מקנה לנוודיו. (גם ב'שליחותו של הממונה' יש משלח – בעל המאפייה הזקן – אך הנתיב והתנועה בו מנווטים במניפולציות בנות־רגע, נסיבתיות לחלוטין, של השליח הנווד, ולא של בעל הסמכות.) המסעות האלה מאפשרים, מצד אחד, מגע עם משאבים חדשים שאליהם לא ניתן להגיע בהיעדר סוג כזה

3 ראו אבידב ליפסקר "מה נשתכח מהמאנים ובמה נזכר א"ב יהושע? למשמעותו של מדרש סמוי במר מאני" בכיוון הנגדי 247–271 (ניצה בן דב עורכת, תל־אביב, הקיבוץ המאוחד, התשנ"ה). המאמר עוסק בקונפיגורציה של נר על ראש הוולד ומהלכיה ברומן של א"ב יהושע.

4 מראי־המקומות לכתבי יהושע הם על־פי: אברהם ב' יהושע בתחילת קיץ – 1970 (שוקן, ירושלים ותל־אביב, תשל"ד); אברהם ב' יהושע עד חורף 1974 (מבחר, הקיבוץ המאוחד, התשל"ה); אברהם ב' יהושע מולכו (ירושלים, הקיבוץ המאוחד וכתר, התשמ"ז); אברהם ב' יהושע גירושם מאחרים (תל־אביב, הקיבוץ המאוחד, התשמ"ב); אברהם ב' יהושע הכלה המשחררת (תל־אביב, הקיבוץ המאוחד, התשמ"א); אברהם ב' יהושע שליחותו של הממונה על משאבי אנוש (תל־אביב, הקיבוץ המאוחד, התשמ"ד).

של חירות, ומצד אחר הם מייצרים מצבים קיצוניים של מבחן לחירויות האזרחיות במרחב של נוודים פוסט־מודרניים.

גם ב'קטלוג של האטלסים כולם' – במקרא – מסומן מסע באינטרגנום כזה שבין הארצות ובין המלכויות. זה מסע שבין הנחלות של השבטים, מסעו של "איש לוי גר בירכתי הראפרים" שרכב עם פילגשו דרך גבעה שבנחלת בנימין.⁵ סיפור הזוועה שנעשה בפילגש בגבעה והושם בגיאוגרפיה המקראית שנקודות הציון הטופוגרפיות שלה מסומנות על פני השטח הממופה בפירוט קרטוגרפי של נוטים בספינות; המקומות (ירכתי הראפרים, בית־לחם יהודה, יבוס היא ירושלים, גבעה אשר לבנימין, רמה), המרחקים בימים ובלילות (ארבעה חודשים, שלושת ימים, ביום הרביעי בבוקר, ביום החמישי), שעון השמש הזורחת והשוקעת (עד נטות היום, רפה היום לערוב, היום רד מאוד, ותבוא להם השמש, בעלות השחר, עד אור) ומראה הרחוב בגבעה. אולם ארץ בנימין היא ארץ של אינטרגנום נטולת רצף חברתי־תרבותי משום שהיבוסים יושבים בה (ומשום כך איש לוי אינו סר ליבוס ללון בה), ונטולת שמים, משום שההשגחה השלטונית המייצגת אותה חסרה; כי "בימים ההם ומלך אין בישראל".⁶

בגיאוגרפיה השבטית שבין נחלת אפרים לנחלת בנימין, ובסיפור נוודות זה של שלושה ימים שבין ארץ אפרים וארץ בנימין, במחוז המעבר דרך יבוס, נבחנים מחדש החוזים החברתיים, ובמיוחד החוזה האנושי הפשוט כלפי הגר, האיש ופילגשו שיושבים "ברחוב העיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון".⁷ במחוזות האלה של המסע שבין הארצות מתבצע מעשה הזוועה של אינוס הפילגש וביתורה לשנים־עשר נתחים, מעשה שהצית מלחמה בין שבטי ישראל לבין בני־בנימין והסתיים בטבח של שבעים אלף איש משני המחנות.

המרחב הבינשבטי הזה, המקום הלימינלי הזה של שטחי המעבר, הוא המרחב שבו נוודים גיבוריו של יהושע ומאותה סיבה שמטעמה נבחר המרחב של סיפור 'פילגש בגבעה' כמקום שבו נבחנים מחדש החוזים החברתיים והאתיקה העומדת בבסיסם.⁸ שם נבדק כוח העמידה שלהם, במקום שבו עינם הפקוחה של השמים אינה מפעילה את השגחתה. מהמרווח הזה, מתוך סדקים

5 שופטים יט.

6 שופטים יט, א.

7 שופטים יט, טו.

8 ראו על מצב־גבול, ישויות לימינליות ו־פרסונות של סף, "החומקים דרך רשת המיון הממקמת בדרך כלל מצבים ומיקומים חברתיים במרחבים תרבותיים [...] לימינליות מושווית לשימון למקום שבין המחוזות התרבותיים. המשתתף באירוע לימינלי מצוי במצב של מעבר מסטטוס אחד לשני וממרחב אחד לשני", ויקטור טרנר **התהליך הטקסי מבנה ואנטי־מבנה** 87–90 (מאנגלית: נעמי רחמילביץ', רסלינג, תל־אביב, התשס"ה)

אלה שבין הארץ האחת לארץ האחרת, פורצת הרעה בסיפורי יהושע. הראשונים שבהם עסקו באלימות הפשוטה של מקומות אלה – "מבהילים", כינה אותם, בצדק, ב' קורצווייל.⁹ בפרספקטיבה המפויסת כביכול שיצר יהושע בתוך עולמו הספרותי המאוחר, רשעותם של סיפורי המוקדמים מצטיירת בקווים בוטים במיוחד: בגסות האלימה של זכרים מתוסכלים בטקס־מעבר שב"חתונתה של גליה",¹⁰ במבעירי יערות ובמסיטי הרכבות השוכנים מחוץ למקום שהחברה האזרחית מתגוררת בו. ליצירותיו המאוחרות כאילו הוחדר איזה סדר משפטי חדש, או הליך אזרחי (דמויות של שופטים, עורכי־דין, טקסטים של חוק ותקנות של נישואים וגירושים), שהדביר, כביכול, את הרע הזה. רע, ולא רוע, משום שאינו שייך לשום מטפיזיקה, אלא לגיאוגרפיה של מחוזות־הביניים שלו.

שתי החטיבות הספרותיות – הסיפורים המוקדמים והיצירות הרומניסטיות המאוחרות – מציעות שתי אפשרויות של רעה המתחוללת באזורי מסע אלה שבין הארצות: אפשרות אחת המסומנת בעולמו הספרותי של היינריך פון קלייסט, שהוא **עולם של דין שאין בו סדר**, ואפשרות אחרת מעולמו של פרנץ קפקא, שהוא **עולם של סדר אזרחי שאין בו דין**.¹¹ מיכאל קולהאז נקלע אל גבול אֶלְבָּה, אל מחסום שהוא המקום שבו סדר־הדין השתבש וכל

9 ברוך קורצווייל "מקומם של סיפורי אברהם ב' יהושע" **חיפוש הספרות הישראלית** 307, 316–317 (צ' לוז ו' יצחקי עורכים, רמת־גן, הוצאת אוניברסיטת בר־אילן, התשמ"ב).

10 אברהם ב' יהושע "חתונתה של גליה" **שישה מספרים ט"ז סיפורים** (תל־אביב, משרד החינוך והתרבות בשיתוף יחדיו, (1972)).

11 מראי־המקומות על־פי: היינריך פון קלייסט **שלוש נובילות: מיכאל קולהאז, מרקזיה פון או, דיקרב כרך** שני 29–151 (עם עובד, תל־אביב, התשכ"ח); **רעידת האדמה בצילי שלושה סיפורים** 6–7 (ירושלים ותל־אביב, שוקן, התשכ"ח). האפשרות לראות בקלייסט ובקפקא שתי אפשרויות ספרותיות קוטביות משתמעת מעבודותיו של ז'יל דלז. מבחינתו של דלז, קלייסט, יוצא משפחת הקצונה הפרוסית, הוא המייצר של ה־"war machine" שמופעלת כנגד מכונניה, כנגד ה־"state apparatus". הוא המכונן את מישור הסימנים של המנגנון המלחמתי מפני שמוצאו מן המקום ההגמוני של המנגנון הזה. ראו על־כך: Gilles Deleuze, Félix Guattari **A Thousand Plateaus: Capitalism & Schizophrenia** (355–356) (Brian Massumi trans., London–New York, Continuum, 2002) קפקא הוא מייצר "writing machine" וה־"law machine" בהיותו מייצר שדה סימנים של כתיבת מיעוט. ראו על הקיטוב הזה במחשבה הדלזיאנית אצל: Ronald Bogue **Deleuze on Literature** 91–149 (New York: and London, Routledge, 2003).

מוכס נרצע יכול היה להתעמר בו בשם חוק, שהוא שלוחו, אבל אותו, את החוק, אין הוא מכיר. לא משום רשעותו של המוכס, שנשלח אל המחסום מטעמו של הדין, אלא משום המחסום – שהוא התעמרות מעצם מחסומיותו. משום שהוא עוצר ומשהה את ההולך בין המחוזות אף-על-פי שתכליתו להיות המעבר הבטוח ביניהם. כי זו מהותו של המחסום: להיות על דרך שהולכים בה, מקום שנעמדים בו, מעבר שאין עוברים בו. הוא בא לעולם כדי להתנכל לתכליתו להיות מקום של מעבר; כדי להפעיל כוח של בלימה, עיכוב ואנרגיה של שררה שהוחצנה (externalized) ונעקרה מחלל הפנים של הסובייקט של ה'interiority of the' (subject) אל המרחב שבתוכו הושם המחסום.

בשם דין-מוכס מטיל המחסום מרות על הזרם הטבעי של הליכה בדרך על משלם המס ועל המבריח באותה עוצמה עיוורת נטולת סובייקט. ואף-על-פי שהדין בנובלה זו של קלייסט ברור ומפורט עד כדי הליכה לשפת-ההומו של שעמום ירידי, סדריו של הדין הזה השתבשו במקום-המחסום והציתו אש שאכלה את הארץ כולה. השיבוש הזה של סדר-הדין, האַנְתְּרוֹפִּיָּה הזאת שנולדה במחסום שבין מחוז נהר האַקְּל ומדינת סכסוניה, היא זו שכותבת את הנובלה 'מיכאל קולהאז'. כשם שהאַנְתְּרוֹפִּיָּה הגיאולוגית שב'רעידת האדמה בצ'ילי' הצילה את יְרוֹנִימוּ רוֹגֶרָה מהתאבדות, והקימה את המורכב שבמבנים הארכיטקטוניים – את הקשת (שהיא מבנה של מעבר), שנבראה מכוח קימור ארעי של מבנה הכלא (אף הוא מחסום) המתמוטט ונפגש במפולת הבניין שמולו – קשת שדרכה ירונימו ממלט את עצמו.¹² בשני המשלים האלה הסדר החברתי התמוטט במחסום ונולד מחדש בלידה רומנטית מתוך האַנְתְּרוֹפִּיָּה שלו, מתוך קאוס מוחלט. בשני סיפוריו של קלייסט, נעצר הזמן הזרם ליד מחסום וכאילו נאגר במשָׁאָב שהעניק זמן למעוכבים בו למחשבה חדשה על עצמם. זה טבעו הצובר של מחסום (כמו סכר מבחינות רבות), שהוא בורא לצדו חלל עצום, הֶטְרוֹטוֹפִּיָּה של עודפות סובייקטיבית המצטברת מול ה'לא-סובייקט' של המחסום בכוח של מרי ושל רצון לארגן סדר חדש. בכך נעשה כל מחסום למשאב שממנו נאספת אנרגיה עצורה/אצורה לקראת הפריצה קדימה, מעל ומעבר לו – תופעת-לוואי הכרחית ומדאיגה לבוני מחסומים כמו לבוני סכרים.¹³

12 אל הקמרון כבעל ערך מכוון ("אחד ממוטיבי היסוד הקלייסטי") בסיפור של קלייסט הסב תשומת-לב אריה לודוויג שטראוס "רעידת האדמה בצ'ילי להיינריך פון קלייסט" בדרכי הספרות 230 (ירושלים, מוסד ביאליק, התשכ"א): "במקום אחר אמר קלייסט, כי הוא מתפעל מצורת הקמרון משום שזה עומד בזכות רצון נפילתן של כל האבנים המחזיקות אותו."

13 המחסום הוא המקום שבו נעצרת האוטומטיזציה של ההלך, ומתכנסת אל הסובייקט האוטונומי שלו. המחסום הוא המראה שבה רואה הנחסם את נעדרותו של העוצר. זו חוויה מוכרת בכל מעבר פשוט ובנלי של עמדת ביקורת-המכס בשדות-התעופה הבינלאומיים, שבה גם מי שאינו מבריח חש בכל פעם את האיום על הסובייקט שלו בגלל סכנת ההיעצרות. תורים (למזון, לרפואה ציבורית, לרשימות) הם הֶטְרוֹטוֹפִּיָּה דומות, אף כי הפוכות בסוג התנועה; הם חיובי-הליכה (לרוב נשָׁרְכָת, איטית ומתמשכת)

במסע של מאתיים שנה שערכה הספרות האירופית מהמחוזות הרומנטיים של קלייסט – ארצות של דין ללא סדר – היא הגיעה אל ארצותיו של קפקא – שהן ארצות של סדר ללא דין. זה עולם הפוך לעולמו של קלייסט. זה עולם של הליכי משפט, גדוש בשוערים, לבלרים, פרקליטי בית־דין, ערכאות למכביר ואולמות לפנים מאולמות של משפט – אבל את החוק עצמו אין איש יודע. אצל קלייסט המחסום נעשה שער של התפרצות – אצל קפקא 'שער החוק' הוקם למען מי שיעוכב על ספו – השער נעשה מחסום...

אזורי הגבול האלה שבין הארצות, המחוזות של המחסומים, הם המקומות שבהם יהושע מכלכל מחדש את משק האנרגיות של מסעותיו. שהרי כאן, ליד המחסום, ליד הסכר הזה שעוצר את שטף התנועה, נאגר דבר־מה שממנו המסע יכול להיזון מחדש. דווקא המסע השוטף הממושך בטריטוריה שאין בה מחסומים, כמו המסע בים, שהוא מקום של דה־טריטוריה, מתדלדלת האנרגיה הזאת נהפכת לציפה סטטית מעיקה כמו המסע הימי ב'מסע אל תום האלף', וכך גם השהות הנמשכת ביער באותו *Durée*, ש'מול היערות', שהם מעין דה־טריטוריות בנוסח השירי של אורי צבי גרינברג 'עמיים / עמי־יער'.¹⁴ הם שהויות מדולדלות שייעצרו וייחסמו, לרוב בזדון, כדי לצאת למסע מחדש. זו אותה היעצרות שמבקשים אנשי יתיר להטיל על הרכבת, אותו מחסום שבאמצעותו הם מבקשים להסיט אותה כדי להפסיק את דה־רית־האקספרס המונוטונית שלה, כדי לייצר למען עצמם 'זמן אחר', שהות חדשה בישות המתפוגגת שלהם בין הרי יתיר.

כלכלת האנרגיה הזאת של יהושע אפשרית בזכות אותה תכונה של המחסום להיעשות לחלל של אגירה. הוא חוסם ומעורר איזו הבטחה. בצופן של מטפוריקת־המצבים־הסיפוריים של יהושע, מחביא המחסום איזו נעימה מוזיקלית מפתה שמצויה מאחוריו, למשל נעימת האופרה התנטית המפתה של 'אורפיאוס ואירידיקה', וזו של 'דון ג'ובני' המנוגנות מאחורי חומת ברליון, שמולכו מבקש כלי־כך להימצא לידה ושאותה הוא מתאר כמקום פתוח דווקא,

---

על־חשבון הבחירה בניחות. הם כפייה של ציבוריות במקום שהסובייקט מעדיף פרטיות. הם מדמים חירות במקום שכולו דכאנות צרכנית או כפיית שררה שלטונית (לבחור קונפיגורציות משתנות בתפריט קבוע של מזון מהיר, לקבל תרופה על־פי מרשם, להצטייד במסמך רישוי "אישי" שהוא פורמט סכמתי). על 'הטרטופיה' ראו: מישל פוקו **הטרטופיה 11** (אריאלה אזולאי מתרגמת, תל־אביב, רסלינג, 2003): "[...] ישנם בכל תרבות, בכל ציוויליזציה, גם מקומות אפקטיביים, מקומות המותווים בכינון החברה עצמה [...] סוג של אוטופיות שמומשו הלכה למעשה, ואשר בתוכן המיקומים הממשיים מיוצגים, ובעת ובעונה אחת גם שנויים במחלוקת ומהופכים. מדובר בסוג מקומות שהם מחוץ לכל מקום, אף שלמעשה קביעת המקום שלהם אפשרית".

14 אורי צבי גרינברג "עמיים" רחובות הנהר כט (ירושלים, שוקן, התשי"א).

כ"אופק סגלגל כמכה אנושה ובתוכו ארובות עשנות".¹⁵ החומה הניצבת ליד אכסדרת בניין האופרה עוצרת את הזמן העירוני ומעניקה למוזיקה את "פינות השקט הנחוץ" להשמעתה;¹⁶ סמוך למחסום שבצומת קְבֵאָטִיָה נאגרת אצל ריבלין וראשד ההמתנה המתוחה למזמורי ביזנץ של הנזירה הלבנונית המתעלפת שב'כנסיית הפיתוי' שבאל זְבֵאָבְדָה; ומעבר למחסום שהציבו חיילי המשמר הלותארינגי, מכיוונה של העיר יְרֵדן, נשמע קולה המכשף של זמרת טרובדורים מסתלסלת, שמרעישה את רוחה של האשה הצעירה, רעייתו השנייה של בן-עטר, ומושכת אותה אל מעבר למחסום בחבלי-קסם.¹⁷ שם, ליד המחסום שלייד ורדן, מחלקת האשה את כל המטען המסחרי של בן-עטר לשניים. כעורמה על כוונת "הגזל" של המוכסים, היא מכפילה את המשאבים שיאפשרו את המשך המסע. היא קוראת את האפשרות של המחסום להיעשות סכר – למקום אוגר.

בסיפורי המוקדמים עיצב יהושע ישויות אנושיות של מחסומים. משורר ששתיקתו חוסמת אותו ליד ילד שהוא מכנה 'מקרה של גבול', והוא זומם מסע של נטישה לאירופה, או מהנדס של סכרים ששב משליחות באפריקה ומחלתו מכריעה אותו ביאוש מתמשך ביום שרב ארוך. המחסום הוא קו פרשת-אנרגיה, מקום שבו מפלגת המפה של יהושע את קו העלילה לאפשרות סטטית תנאטית, או לאפשרות של מסע חדש בין הארצות של דין ללא סדר וסדר ללא דין. הָרַע – כך, רַע! ולא רַע, שהוא חלק של מטאפיזיקה – שמסומן בפרוזה של יהושע הוא כמטוטלת שנעה בין שתי האפשרויות הללו: במסע הערב של יתיר, שהוא עולם של דין; של לוחות הרכבות ותקנות הנוסעים, שהוא עולם שחותר לאנתרופיה הרסנית ולמוות; או עולם של סדר טבעי, קמאי, כמעט תנ"כי, של בן-עטר ושתי נשותיו, העורך מסע אל תום האלף, אל הדין שעדיין לא הגיע לעולם, אל איסור הביגמיה. הטריטוריות הגיאוגרפיות מכתובות היעדר דין או היעדר סדר. היער ב'מול היערות'; אי-הכלא שב'גאות הים'; המדבר ב'מפקד האחרון'; והים בחלקו הראשון של 'מסע אל תום האלף' – אלה הם א-טריטוריות: הן נטולות סדר פנימי, אין להן קואורדינטות, אבל הן מוכתבות על-ידי חוקים: של ניהול הכלא, של ההיררכיה הצבאית, של הספנות העתיקה. הטריטוריות הגיאוגרפיות החברתיות, במיוחד של הרומנים המשפחתיים, בנויות כולן על הסדרים משפטיים, קצתם גלויים, כמו הַסדר הגירושים שב'גרושים מאוחרים', וקצתם הסדרים המאורגנים מאחורי גבם של הגיבורים, כמו בשיחה השנייה של 'מר מאני', שבה מוסכם על פסק-דין של גירוש לכרתים עוד בטרם החל המשפט. המטוטלת העלילתית, תנועת מסע של הלוך וחזור שיהושע מעצב פעמים רבות כליכך, נעצרת בתוך תנועתה במחסומים של טריטוריות שונות: קלייסטיות וקפקאיות. אף כי, יש

15 אברהם ב' יהושע מולכו 89 (הקיבוץ המאוחד וכתר, ירושלים, התשמ"ז).

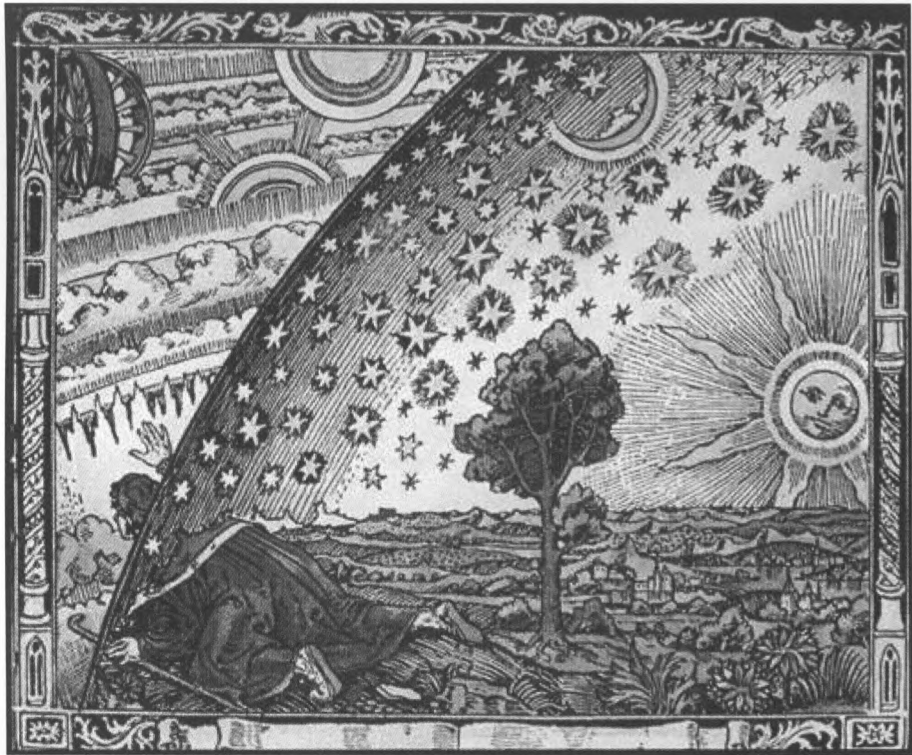
16 שם, בעמ' 113.

17 שם, בעמ' 177-180.

להודות, הפרוזה של יהושע אינה נענית לנוסחה הצפודה הזאת במלואה. כיצירה ספרותית, היא מסרבת לציית לדגמים פרשניים כאלה וסותרת אותם בדוגמות של כלאיים, של עולמות שיש בהם גם מזה וגם מזה, כמו ב'מסע אל תום האלף'.

אני מבקש לסיים במקום עצירה שונה של המטוטלת, לא במקום המחסום שבטווח של תנועת הקשת שלה, אלא בקצוות: במקום שעד אליו כוח התנועה שלה מאפשר לה להגיע. מקום כזה הוא סיום המסע של הממונה על משאבי אנוש בטקס האשכבה במקום של "שקט גמור. קיר קרח שאין כלום מאחריו. מן קצה העולם"; "קיר של קרח מוחלט והשמיים כחולים"¹⁸ קיר שממנו תחל המטוטלת של המסע לנוע בחזרה לירושלים. ואני נזכר באותו תחריט ידוע, אף כי אין יודע את יוצרו, מן המאה החמש־עשרה שמדפיסים שונים חזרו והעתיקהו ואף הוסיפו לו צבע והוא ציור דמותו של האסטרונום־הצליין הקורע פתח ביריעת השמים וחודר אל הרקיעים השמימיים, מעין אמבלמה (דימוי אלגורי) מסכמת של תמונת הקוסמוס מרובה ה"גלגלים" של ימי־הביניים:

18 אברהם ב' יהושע שליחותו של הממונה על משאבי אנוש 236 (תל־אביב, הקיבוץ המאוחד, התשס"ד).

המסע הנוצרי של האסטרונום-הצליין נעצר במחסום שתצורתו (configuration) עוצבה על-ידי המסורת הליטורגית של דימוי השמים כאריג – "נוטה שמים כיריעה"¹⁹, או כמסך שמעבר לו מצויים שמים אחרים המתפוגגים לאינסוף, כמאמר הפיוט של ינאי: "מְשָׁמִים לְשָׁמִי הַשָּׁמַיִם / מְשָׁמִי לְעֶרְפֶּל"²⁰.

מסעות צליינות מתחילים במחסום של עבר קמאי או ביוגרפי באיזו "להט החרב המתהפכת"²¹ שגירשה את עורכיהם משערי העדן, והם יוצאים ממנו כדי להיכנס בשעריו מחדש, במעשה של איגוף המחסום הזה מצדו האחר של היקום, באחרית חייהם הצלייניים, בסיום מסעם. זוהי הקרטוגרפיה שהפרוזה של יהושע מסרבת להכיר בה, ולפיכך, כאשר הוא בא לתאר מקום כזה של היעצרות רליגיוזית, כמו לפני הכותל המערבי, שהוא המקום הצלייני היהודי המובהק, הוא ממפה אותו כמקום של חסימה מוחלטת:

[...] הכותל גם אינו נושא עליו שום שריד מן הפולחן הדתי או הרוחני אשר התרחש בתוך בית המקדש. כל מהותו של הכותל היא חסימותו. אם היה זה עמוד או שער, או אפילו קיר נפרד שאפשר היה לבצע איזו תנועה סביבו, איזו הסתכלות פרספקטיבית, משתנה היה במהותו משהו דינמי, ומשחרר יותר. אבל כאמור כותל זה משדר אלמנט אחד – עצירה, חסימה. הוא מיד עוצר את הבא וחוסם אותו, אפילו בלי לדעת מה הוא עוצר או מה הוא חוסם, שכן למבקר בו אין שום מגע, אפילו רמז עם מה שעומד מאחורי הקיר הזה [...]²²

הקרטוגרף-הארכיטקט שבתיאור הזה מסרב להרים את עיניו למה שמעל לכותל – לשמים הנטויים מעליו. הכותל נעשה כך לְסֶפֶר חתום. לגבול האחרון של הגיאוגרפיה היהודית, למקום שממנו אפשר רק להסב את המבט ולפנות בהליכה לאחור. אך הוא גם הטריטוריה ההטרוטופית של 'המחסום', המקום שמייצרת המחשבה של יהושע והכתיבה הספרותית שלו, כדי להיעצר לידו ולכונן בו את מחשבת האתיקה שלו ואת המחשבה הפוליטית שלו.

מעמדה זו של שלילת האפשרות הרליגיוזית, גם קיר הקרח שבסיום המסע של הממונה על משאבי אנוש נעשה למחסום של "שקיפות אטומה" בלתי-נעברת; הוא כותל שאליו הגיעה תנועת המטוטלת לפני שתחל את מסעה בחזרה לירושלים, שלשם רוצה הממונה להשיב את המתה; כי בארצות-המחסומים שבהן משוטטים הנוודים של יהושע – השמים הם המסע הבא.

19 תהלים קד, ב.

20 פיוטי ינאי הפיוט "קרובה לבראשית" עמ' טו (מנחם זולאי עורך, ברלין תחר"ץ).

21 בראשית ג, כד.

22 אברהם ב' יהושע הקיר וההר: מציאותו הלא ספרותית של הסופר בישראל 216 (תל-אביב, זמורה

ביתן, תשמ"ט).